

טוהר הנשק*

ראשי פרקים:

- א. מחניך קדוש
- ב. גבולות הטוהר
- ג. פאציפיזם
- ד. מלחמתיות
- ה. אלימות רציונאלית
- ו. שחיקה לאומית
- ז. המלה מבוקרת
- ח. הרהעה
- ט. חשיבה הגיונית
- י. שמירת הפרופורציה
- יא. מוסר אישי ולאומי
- יב. ההרגשה המוסרית
- יג. כוח לחימה
- יד. חסידות במלחמה
- טו. החייל המוסרי
- טז. כבוד האומה

א. מחניך קדוש

טוהר הנשק הוא שאלה קשה מאד. האם במלחמה חייבים לשמור על אמות מדה מוסריות, או שמא הוא מופקע לגמרי, אפשר להרוג ואין צורך לעשות הרבה חשבונות. כל המלחמה היא ממילא ענין בלתי מוסרי. כמובן, אין לחפש מלחמות, אך אם נגררו אליהן, אז כפי ביטוי של התאורטיקן המפורסם של המלחמה, קרל פאון קלאוזביץ, יש לנהל מלחמה טוטלית בכל האמצעים ובכל הדרכים. או שמא גם בתוך המלחמה, בין נגד אויבים מבחוץ, בין נגד אויבים מבפנים, חייב להיות רסן מוסרי מקסימאלי. איזו דרך נכונה?

אפשר להביא הרבה דוגמאות מן התנ"ך לטובת הדרך השניה, ושכל המלחמות הקפידו כמה שאפשר על טוהר הנשק, כמובן כפי המושגים

המלחמתיים דאז, וכפי הנתונים דאז.

- א. מגילת אסתר: "ובביזה לא שלחו את ידם" (אסתר ט, י: ט, טו; ט, טז). לא בשביל זה נלחמו. הם באים להרוג אותנו, ואנחנו מתגוננים.
- ב. במלחמה הראשונה על ארץ ישראל ביריחו, היתה הוראה מפורשת לא לקחת דבר מן השלל (יהושע ו, יח), וכאשר אדם אחד חטא בזה, היה עונש כבד על העם (פרק ז). אמנם אחר כך במלחמות כנען, כן לקחו ביוז. זה דבר לגיטימי, מלחמה היא דבר יקר מאד ולולא זאת אי אפשר להחזיק מעמד, אבל בקרב הראשון היה מובלט מאד לא לקחת ביוז.
- ג. לפי ההלכה אין לוחמים עד שמציעים שלום. "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ, י), הרמב"ם מסכם: "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה" (רמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"א).
- ד. גם בתוך המלחמה, אם מכתרים את האוייב, יש ליתן לו פתח לברוח (רמב"ם שם פ"ו ה"ז). לפי הרמב"ן זהו משיקולים טקטיים, כדי שלא יתחזק במלחמה באנרגיה של יאוש ויפגע בנו (השגות על ספר המצוות לרמב"ם מצוה ה), אך לפי הרדב"ז זהו מפני חמלתנו עליהם, אף שבאו נגדו למלחמה, וזה מדרכי התורה אשר כל נתיבותיה שלום. כמובן, אין זאת אומרת שהרדב"ז הוא בעד טוהר הנשק והרמב"ן נגד, אלא בענין מסוים זה, יש לרמב"ן פרוש אחר.
- ה. ביחס לאשת יפת תואר אמרו חז"ל שאין כהן ענין איריאלי, "שלא דיברה תורה אלא כנגד היצר הרע" (קדושין כא ע"ב). לכן אין כאן הפקרות, כמו כל צבא שכובש ואונס. לא נוכל לגמרי לעצור בעד החייל, אבל נסייג ונסייג כמה שאפשר: רק אשה אחת, ורק פעם אחת, וגם אחר כך "לא תתעמר בה תחת אשר עניתה" (דברים כא, יד; רמב"ם הל' מלכים פ"ח). אנו מבינים שהחייל לא היה זמן רב בביתו, ומרוב הרהורי יצרו, כבר אינו מסוגל להלחם בחירוף נפש (ענין תורה תמימה שם), ואין כאן אלא אלא ויתור.
- ו. אחרי הנצחון אמר אלישע הנביא לשחרר את השבויים: "לא תכה, האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה, שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם" (מלכים ב, ו, כב).
- ז. אפילו הגויים ידעו זאת, כדברי עבדי בן-הודד מלך ארם אחרי שנוצח ע"י המלך אחאב: "הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם" (מלכים א, כ, לא).
- ח. כל זה ניתן לסכם במונח מודרני: "טוהר הנשק". המונח של התורה הוא: "והיה מחניך קדוש" (דברים כ, טו). הרמב"ם מפרט: "המחנה ממקדש ד' ושאינו כמחנות הגויים להפסד ולעבירות והזיק זולתם,

לקחת ממונם, לא לדבר אחר" (מורה נבוכים חלק ג פרק מא). מחנות הגויים הם מקום התפרצות היצרים היותר ירודים שפלים ואפלים, להרוס, לגנוב ולהרוג. "אבל כוונתנו היישר בני אדם לעבודת ד' וסדר עניניהם" (שם). אנתנו עוסקים במלחמה למען הסדר והישרות בעולם. כאשר אי אפשר לפעול על ידי חינוך, נאלצים אנו לפעול בכח. אך בשביל זה אנו יוצאים למלחמה, או אם בעצמנו לא נהיה ישרים, מה הועלנו בתקנתנו.

ב. גבולות הטוהר

בודאי שהגנו חסידים של "טוהר הנשק", הבעיה היא איך להגדירו. האם לירות כדורים על אויב הוא בניגוד לטוהר הנשק? ומה בדבר כדורי דום-דום המתפוצצים בתוך האדם וממלאים בשרו רסיסים? ומה בין פצצת אטום? נשק כימי וביולוגי? איפה עובר הגבול?

סוגיה קשה היא זו, עליה דנים בחבר הלאומים, צלב האדום ושאר גופים. נחקקו כל מיני חוקי מלחמה, אשר מטרתם לצמצם את הסבל בלי לפגוע ביעילות. למשל, אין להתעלל בשבויים, אשר ממילא אין ביכולתם להזיק. אין לפגוע באוכלוסייה אזרחית, שהרי אינם פוגעים בך. אין להשתמש באמצעי לחימה הגורמים סבל רב, אם קיימים אמצעי לחימה חלופיים המביאים לאותה תוצאה. העיקרון ברור. אך מה יהיה כאשר אין ברירה, וחייבים לפגוע באוכלוסייה אזרחית? במלחמת העולם השנייה בעלות הברית הפציצו שכונה אחר שכונה באורח שיטתי, ואין מי שהניד עפעף בשם "טוהר הנשק", וכולם הבינו שאין ברירה, ושחייבים למוטט את הצבא הגרמני על ידי שממוטטים את העורף. ברלין נהפכה לערימת גרוטאות. או, למשל, יש חוק שחייל חייב ללבוש מדים, ואסור לו להתהלך בבגדים אזרחיים, כי הדבר יטעה. זה חוסר הגינות? כמוכן, אסור לכחש, כגון לרמות את האויב שיש הפסקות ולנצל את אמונו כדי לחסל אותו. אין זה הגון! להרוג מותר, אך לפגוע באמון, אסור! היו זמנים שמלחמות התנהלו בהגינות מופלגת, כמו משחק שחמט. בקרב פונטנוי Fontenoy המפורסם, שני צבאות עמדו זה מול זה, בבגדי פאר עם כובע נוצות, והקצין הצרפתי הודיע: "תירו ראשונים, רבותי האנגלים!". וכן השיב הקצין האנגלי, ואחרי זמן רב של דו-קרב נימוסין, ניצח הקצין הצרפתי, ואז ירו האנגלים בנימוס רב והפילו את השורה הראשונה של הצרפתים, והפטיר בהורידו בנימוס רב את כובע הנוצות שלו: "תורכם, רבותי הצרפתים!". וכן הלאה. מלחמה זו מלחמה, אך יש להשאר הגון וגיטלמן. כמוכן, זו דוגמה קריקאטורלית, אך איפה הגבול? כדי להתקדם בפתרון הבעיה, נסלק את הנוף הקיצוני מכאן ומכאן.

ג. פאציפיזם

המובן של פאציפיזם הוא "חמדת השלום", אי אלימות מוחלטת. גם נגד אלימות לא נגיב באלימות, כי כל אלימות גוררת אלימות. ואיך תפתרנה כל הבעיות? רק על ידי אי אלימות. למשל, כאשר נשאל טולסטוי, מה יעשה אם יראה קלגס רשע מרצץ גולגלתו של תינוק? הוא הביע בטחוננו שדבר כזה לא יקרה לעולמים. נאיביות מתוקה? הפילוסוף הגל הגדיר עמדה זו על ידי מושג מפורסם: "הנפש היפה". יפה הנפש הוא אדם הטולד מכל אלימות, והוא מציל בזה את טהרתו הפנימית, אך אינו עושה מאומה למען הפסקת האלימות בעולם, למען יוכלו אנשים לחיות חפשיים. הפאציפיזם הוא קיצוניות, אי מוסריות במסווה של טהרה. האדם המוסרי אינו דואג רק לעצמו, אלא לפתור את הבעיה לעולם כולו.

ד. מלחמתיות

הקיצוניות ההפוכה היא הבליציוזם, כלומר, המלחמתיות, אידיאליזציה של מלחמה. השליט הפרוסי ביסמרק הכריז: "הסטוריה נכתבת בברזל ודם". ניטשה טען שמלחמה היא דבר נכסף, המבטא רצון לעצמה. גם באיסלאם יש סימנים לא מבוטלים של מלחמתיות. הקוראן מלא בזה. זו לאומנות מוגזמת האומרת שמלחמה היא דבר בריא. ההסטוריון רנן התבטא שהמלחמה היא השוט שמכה את האומה ומונע ממנה להרדם. המלחמה מגלה את גבורת האומה, ואין גבורה אלא כנגד המוות. ודאי איננו חושבים כן. "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיה ב, ד). אנו אוהבים את האדם כאשר הוא אדם. לפי רבי אליעזר, מותר לצאת בשבת עם כלי נשק, כי הם נחשבים לאיש לקישוט. אך חכמים אומרים שהם גנאי, כי לא ישא גוי אל גוי חרב (משנה שבת סג ע"א). וכי חכמים מתנגדים למלחמה? אלא שאי אפשר להחשיב נשק כקישוט, ואמנם הוא נצרך עכשיו, אך הוא דבר לא נעים. אחרי סילוק שתי הקיצוניות אפשר להגיע אל דרך האמצע.

ה. אלימות רציונאלית

יש מקום לאלימות רק כאשר היא באמת נצרכת על פי שכל ודעות. כמובן, יתכנו חילוקי דעות, כמו בכל ניתוח שכלי, אך העיקר שהאלימות תהיה שקולה ולא ביטוי מרוכז של מאוזניים תוקפניים והתפרצות אינסטינקטים שפלים. לא מפני מאיסה ומשבר רשאי האדם להיות אלים. בהחלט, לפעמים יש לפעול בתקיפות, אך רק כאשר השכל והדעת

מצווים כן, ולפעמים צריך לפעול בעדינות, אך רק כאשר השכל והדעת מצווים כן, ולא מתוך התפרצות רגשות אפלים. אנו יודעים שבכל עם העובר תקופות קשות של תסכולים נגד איזה אויב, קמות קבוצות וזרמים שבונים את כל התאוריה הלאומית שלהם על יסוד של שנאה נגד עם זה. אך אי אפשר לנהל את החיים על ידי רגשות, לא של קנאה וזעם ולא של חמלה ורוך. הרמב"ם מדגיש שחייבים לשקול כל דבר בדעת, ואז יש גם מקום להנהגה קשה מאד. זאת למדנו מרבנו של עולם, המביא נגעים גדולים ומכות עצומות, שטפונות אדירים על מדינות שלימות, והתפרצויות הרי געש הקוברות ערים גדולות. אין זה מפני שרבנו של עולם כועס, כביכול, או שהוא אכול רגשי נקם, אלא מפני שכך מגיע על פי דין. עלינו לילך על פי דרכי ד', וכך להנהיג את המדינה. נגד המהרסים מבפנים או מבחוץ, יהודים או גויים, פליליים או לאומנים, יש לפעול בכל תוקף, אך העיקר מתוך שקול דעת. מנהיג המדינה צריך לפעול כפי הראוי בהערכה צודקת ומדוייקת ולא יתיר רסן לכעס, ולא יימשך אחרי סחף של רגשות. כל היסחפות אחרי רגש היא רעה. לפעמים על המנהיג להיות רחום וחנון, אך לא מפני המיית הלב, אלא מפני שכך דורשת טובת המדינה. לפעמים עליו להיות נטר ונוקם ובעל חימה, אך לא מפני שהוא כועס, אלא מפני שכך הוא הטוב. יתכן אף שיצווה לשרוף אדם, אך לא בגלל נקם. דוגמא לכך היא: "לא תחיה כל נשמה". אין זה מפני שהציקו לנו עד נפש, אלא "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם, וחטאתם לד' אלהיכם". יש סיבה שיכלית והגיונית, ולא אכזריות ונקמה. זהו דבר אשר יחייב השכל האנושי. רק על פיו נכריע (מורה נבוכים חלק א פרק נד). הפגות ברלין שכונה אחר שכונה לא היתה מתוך עצבנות, אלא מתוך שקול שכלי ורציני.

ו. שחיקה לאומית

עלול גם להופיע סיבוך של שחיקה לאומית. זאת ההבחנה בין דוד לשאול. על שאול נאמר "כל אשר יפנה ירשיע", ועל דוד "ויהי לכל דרכיו משכיל". אך גם דוד היה אדם קשה נגד אויביו, "והרשיע" נגדם הרבה יותר משאול? מסביר הנצי"ב, ששאול היה כל הזמן עוסק במלחמות, כיון שהוא לא שלט על המצב, ועשה שמות בלי סוף. אך דוד כבש הכל תחתיו, והחזיק ביד תקיפה, נתן מכה רבה, ואחר כך הכל התנהל על מי מנוחות (הרחב דבר דברים לג יא). בסגנון עתונאי מודרני, דוד צבע את מרקע הטלויזיה באדום יום אחד, ושאול צבעו בטיפה אחת כל יום. יש כאן שיקול קשה. ודאי יותר הגיוני ושכלי ליתן מכה אחת ולחדול, אך יש להיות משוכנע, שאכן מכה זאת הכרחית, שאם לא כן, מנסים במכה קטנה בתקוה שתספיק.

ז. חמלה מבוקרת

זה הכלל, יש מקום רק לאלימות רציונאלית, ולא להתפרצויות של כעס. אך גם חמלה צריכה להיות מבוקרת. כאשר אמרו לו עבדי בן-ההדד מלך ארם: "הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם", ופנו אל אחאב המלך: "עבדך בן הדד אמר: 'תחי נא נפשי'. ויאמר: העדנו חי, אחי הוא" (מלכים א כ, כט-לג). לכאורה, רחבות לב. אך הנה פנה נביא אל רעהו בפקודה: "הכיני נא". הוא סירב. אך לא ארכה דרכו, כי אריה פגשו וטרפו. הוא פנה אל נביא שני עם אותה פקודה: "ויכחו האיש הכה ופצע", והשאיר אותו שוכב על הרצפה בזוב דמו. שאלו המלך אחאב מה קרה לו. השיב לו: מפקדי ציווה עלי לשמור על שבוי, ואמר לי "נפשך תחת נפשו". הלכתי לרגע, והנה השבוי נעלם. בא המפקד ושבר לי עצמותי. אמר לו המלך: אם כן, גזרת על עצמך את גור דינך. אז התגלה אליו הנביא ואמר לו: אתה הוא שגזרת את גור דינך, "יען אשר שלחת את איש חרמי מיד, והיתה נפשך תחת נפשו" (שם לה'מב). החושב שכאשר ישוב לביתו, יחדול לחרוש מזימות להשמידנו! הוא אדם מסוכן. טעות גדולה עשית. ודאי שמלכינו הם מלכי חסד, אך אסור שהרגש ישלוט. שיקולך לא היה נכון, שיקולו של אלישע לשחרר השבויים היה נכון. המציאות היתה שונה. המציאות היא קנה מידה.

ח. הרתעה

כל זה מסתכם בפילוסופיה המדינית הצבאית במלה אחת: "הרתעה". אי אפשר לבנות שלום, שקט ושלוח, על ידי עיסוק תמידי במלחמה. סופנו יהיה שנישחק כמו שאול. וכן ביחס לבטחון פנים, אי אפשר להציב שוטר בכל מטר, עד שלבסוף כולנו נהיה שוטרים. הפתרון הוא: "הרתעה". מי שפועל בפראות חייב להיענש בצורה כזאת שאף אחד לא יעז לחשוב לחזור על כך. לפי הרמב"ם, כח השלטון אינו נמרד בריבוי השוטרים שבתוך המדינה והחיילים שמחוץ למדינה, אלא אדרבא, בכך שאין כל כך צורך בשוטרים כי הענישה מרתעת. שמא תאמר שצריך עדינות, מזהיר הרמב"ם לא לשים לב "להבלי אומות העולם החושבים כי עזיבתם העונשים רחמנות על בני אדם, אבל היא תכלית האכזריות והפסד סדר המדינה" (מורה נבוכים חלק ג פרק לה). "הרחמנות על הרשעים המשחיתים, אכזריות היא על הברואים" (שם פרק ט).

הרמב"ם מוסר לנו חלוקה מרובעת, ניתוח דק של הקריטריונים לקביעת חומרת הענישה, על פי שיקולים הרתעתיים.

א. חומרת הפשע.

- ב. תפוצת העבירה, על דבר נדיר אין להילחץ. אך אם התופעה חוזרת על עצמה, חובה לעצור אותה.
- ג. קלות ביצוע העבירה. ככל שקל לבצע את העבירה ולחמוק, על העונש להיות קשה יותר. כיון שהסיכויים להיתפס נמוכים, כנגד זה המחיר צריך להיות גבוה מאוד.
- ד. התלהטות היצר שמביא לפשע. ככח נגד להשתלהבות פנימית זו, יש להזעמיד הפחדה (מורה נבוכים חלק ג פרק מ).

לא יכול אדם לטעון: "במה אני אשם שעבירה זו נפוצה, ואז אענש קשות". איננו עומדים במקום רבוגו של עולם, ואין זה תפקידנו לתת לצדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו. תפקידנו הוא לשמור על השלום נגד האוייבים, המשחיתים והמקלקלים. לכן חייבים אנו להעניש בצורה מרחעת.

הוגמא לכך היא עמלק. מה חטאו נשים וטף? אלא שכל רוצחי עמלק חזרו לחיק משפחתם. אם הנשים תדענה שאף הן וילדיהן ייענשו, הם יעצרו בעד בעליהם. יש ליצור פחד אצל אלו שנותנים מחסה לעמלק. הרי עמלק עשה דבר נורא. אנו עם של עבדים משוחררים היוצאים ממצרים לארץ ישראל. לא עשינו להם דבר, ופתאום הם מתנפלים עלינו. כל מי שיעשה דבר כזה חייב לבוא על עונשו הוא יחד עם משפחתו שתמכה בו באופן מוסרי וקלטה אותו. חייבים אנו להרתיע באופן כזה שישמעו וייראו (מורה נבוכים שם).

ט. חשיבה הגיונית

לסיכום, בודאי הננו תלמידים מושבעים של "טוהר הנשק". בודאי אין לנו שום אידיאליזציה של מלחמה. בודאי יש לנו אידאל של שלום. בודאי אנו חייבים למשוך את חבל השלום עד אותו גבול, שאינו מסכן את המדינה. ודאי אנו רוצים לנהוג במידת חסידות עד גבול האפשר. אבל כאשר על פי שיקול שכלי אין ברירה ואין פתרון אחר, חייבים, על פי חשיבה הגיונית ומידע מדויק, לפעול בתקיפות.

י. שמירת הפרופורציה

כאן חייבים אנחנו לפתוח סוגרים רחבים בדבר שמירת הפרופורציה. ודאי צריך טוהר הנשק. אך כאשר מבקעים עצים, גם נתזים שבבים. תמיד יהיו אנשים בצבא שקצת יחרגו לכאן ולכאן. אין זה טוב, כי חייל חייב להיות ממושמע, אל לו לעשות יותר מן הפקודה, ולא פחות ממנה. אך כמובן, יש תמיד העושים פחות וגם העושים יותר. אלה האחרונים

אינם הסיידים של טוהר הנשק, ועליהם לבוא על עונשם. אך גם זה צריך להיות במדה נכונה. הרשב"א, רבי שלמה בן אדרת, אחד מרבותינו הראשונים שהיה חי בספרד, דן בדרכי הנהגה והענשת פושעים. באותה תקופה הקהילות זכו לעצמאות מצד שלטונות ספרד, יכלו להעניש, לכלוא בבית סוהר, ולרונ למוות. אמנם אין דין מוות, אלא כאשר סנהדרין נמצא בלשכת הגזית, אך זהו כאשר דנים בתור שליחים של הקדוש ברוך הוא על פי דין תורה קבוע, אולם כאשר יש אנשים מסוכנים, "בית דין מכין ועונשין שלא מן הדין, ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה" (סנהדרין מו ע"א רמב"ם הל' סנהדרין פכ"ד ה"ד). יש סמכויות אקסטרה-משפטיות לבית הדין, כפי מה שהשעה צריכה. "ומעשה ותלה שמעון בן שטח שמונים נשים ביום אחד באשקלון ולא היו שם כל ררכי הדרישה וחקירה והתראה ולא בעדות ברורה אלא הוראת שעה כפי מה שראה" (רמב"ם שם). הרשב"א מתייחס לכנופיות פושעים שהטילו חיתתם על הצבור, והוא מדגיש שכל הדינים ביחס לעדים: התראה, דרישה וחקירה, לא נאמרו רק כאשר בית דין דנים על פי דין תורה, אבל מי שעומד על תיקוני המדינה, אינו דן על פי הדינים הכתובים בתורה ממש, אלא על פי מה שהוא צריך לעשות כפי השעה (שו"ת הרשב"א חלק ד סי' שיא). יש להבחין בין רבנים לבין מלכים. רבנים עוסקים בענינים רוחניים, אך יש מי שממונה על עניני המדינה. באותה תקופה, שני התפקידים התרכזו אצל אותם אנשים. רבנים גם פסקו בעניני דת, וגם היו ממונים על הנהגת הקהילה וסדר המדינה. מלך אינו דן דוקא על פי דין תורה, אלא אף על פי מה שצריך באותה שעה. כמוכן, מדובר בצורך אמיתי אוביקטיבי ולא סתם הפקרות ודיקטטורה פראית.

הרשב"א מתייחס למציאות בה שרצו אנשים אלימים למיניהם, כמין גזנגל. אך היו שני מיני גזנגל: "דגי רקק" ו"כרישים". אומר הרשב"א, שיש לכרות ברית עם דגי הרקק כדי לחסל את הכרישים. אמנם גם הם פושעים, אך אי אפשר לפתור את כל הבעיות בבת אחת, אלא קמעא קמעא. בשלב ראשון יש להתנהג בעדינות עם הפושעים הזוטרים. "לשון רכה תשבור גרם... כדי להסיר את המכשלה את העם, צריך לעלות מן הקלה אל החמורה, ואין נוטלים כל החבילה ביחד". קודם, יש לשתף פעולה עם הפושעים הקטנים כדי לחסל את הפושעים הגדולים, ואחר כך יש לערוך עיון חוזר ביחס לקטנים. הוכחה לכך הוא מביא מדה המלך "זכור נא ענין דוד אדוננו מלכנו, אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעזי ואף על פי שהיו בני מוות...". אמנם, שני אלה היו טיפוסים קשים, אך היו נצרכים מאוד למלכות, כי היו אנשים עוד יותר קשים בצד השני של הגבול, ואנשים קשים אלה משלנו עדיפים לנו. שמעי הוא שקלל את דוד ביום המלכתו, ויואב בן צרויה מלא חגורתו בדם בימי

שלום, וחיסל כמה גנרלים. אבל הוא היה לוחם גדול, ונוכחתו היא מעין פקוד נפש למדינה. הוא אמנם מלא חגורתו בדם, אך אם יוטל עליו עונש מוות, כל המדינה תתמלא דם. ענין זה מכונה במשפט המודרני, "עיכוב הליכים משפטיים על פי הוראת היועץ המשפטי לממשלה". יש חוק, ובכל זאת יש לעכב החלתו משום טוב המדינה. כמובן, שהחלטה מעין זו נעשית מתוך כובד ראש ורצינות גדולה. יש לפעמים צורך בהתערבות מדינית בתוך הליך משפטי. הרשב"א ממשיך: "והעלמת עין מן העובר לעתים מצוה, והכל לפי צורך שעה, והחכמים מעלים עין לעיתים בקלות. ואני רואה שצריך שיתחזק ענין התקנות בתחילה ולא יכנס במחלוקת, וכבר ידעת ענין מלכנו הראשון שאול, כי היה כמחריש". צריך "העלמת עין בדבר זה, עד אשר יחנקו זרועות העומדים על הפקודים" (שו"ת הרשב"א חלק ה סימן רלח). אך כאשר דוד סיים עניני המלחמות, הוא הזהיר את שלמה מפני שמעי ויואב, ושישיג עליהם היטב, ובחריגה הראשונה מן החוק, יסלק אותם (מלכים א ב). קודם, הם היו חיוניים, והיה הכרח לסבול את החריגות שלהם, אך עתה אין שום הצדקה. הכל תלוי בצורך השעה.

אותו כלל הקובע שיש לפעמים לחמול על האוייבים, כאשר השכל והדעת מחייבים זאת, גם מתייחס לאישים באומה פנימה, שהם פושעים במידה מסויימת. החמלה על יואב אינו ענין רגשי, בגלל היותו קרוב משפחה של דוד, אלא ענין שכלי מדיני טהור. גם קללתו על ידי שמעי יכלה להוציא מלך אחר מכליו, אך דוד שקל את הענין בהגיון לטובת המדינה. אך בזמן שלמה, שהיה כולו שלום, שני האנשים האלה נהפכים ליותר מסוכנים למדינה.

זה הכלל, יש לשמור פרופורציה. "טוהר הנשק" הוא יסוד גדול, ומי שחורג צריך להיענש, אך גם חומרת הענישה צריכה להשקל באופן מדויק על פי מצב המדינה.

יא. מוסר אישי ולאומי

יש להדגיש, שאותו טוהר שמחייב חמלה כלפי האוייב, לפעמים מחייב תקיפות, וכזה יש הבחנה בין המוסר האישי לבין המוסר הלאומי. חיים מדיניים חייבים להיות מונהגים על פי אלימות רציונאלית. אין להיסחף לא אחרי רגשות של זעם ולא אחרי רגשות של חמלה. אך בחיי הפרט, מי שנמשך אחרי רגשי רחמים, ועושה לפניו משורת הדין, ודאי תבוא עליו ברכה. כאשר פועל שהוביל חביות של תלמיד חכם, שבר אותם, הוא בכל זאת הסכים לא לתבוע את הנזק ולא לשלם לו שכר, לפניו משורת הדין. אך בין עם לעם הדברים יותר מסובכים. כבר כתב הפילוסוף האנגלי הובס במסה הפילוסופית הפוליטית הכללית שלו,

שעקרונות המוסר והחוק ששולטים בתוך המדינה אינם זהים לאלה ששולטים בין עמים ומדינות. הוא היה הוגה מאד פסימי. לדעתו, אדם לאדם זאב, *Lupus homian homo*, ולוחם נגד כולם. המצב הטבעי הוא מלחמת הכל נגד הכל. לו יכל לבלוע את כולם, היה עושה זאת. לכן יש רוב במדינה כדי להסביר את היחסים. כל יחיד מוותר על השימוש בכח, ומוטר אותו בידי המשטרה. הוויתור הזה אינו מתוך "ואהבת לרעך כמוך", אלא מתוך חשבון תועלתני. בודאי לא נסכים איתו, להסתכל על המדינה שלנו כעל "חברת אחריות גדולה". אך באשר ליחסים הבינלאומיים, אין שופטים ושוטרים. אמנם יש בית משפט בינלאומי, אך אין לו כח כפיה, כדברי חז"ל על הפסוק "שופטים ושוטרים תתן לך", אם יש שוטרים יש שופטים, אם אין שוטרים אין שופטים. שופט ללא שוטר אינו שופט. אין משטרה בינלאומית. יחסי המדינות הם ג'ונגל. החוק בולע את החלש. היה רעיון ישן להקים משטרה בין עם לעם. כל העמים ימנו את העם הכי חזק בתור שוטר בינלאומי, או שכל צבאות העולם יתאחדו לצבא כלל עולמי. רעיון יפה הוא זה, אך טרם בוצע. האו"ם אינו ממלא פונקציה זו. האימרה השנונה של בן גוריון "אום-שמום", פירושה הפילוסופי הוא שהאדם הוא גורם אפסי בזירה הלאומית, הוא אינו אלא מצלם מצב, ואינו משנה מצב. כיון שאין משטרה מסדרת יחסים בין מדינות, יש הכרח להשתמש בכח, ואז אין סיבה להרגיש רע.

יב. ההרגשה המוסרית

אין בכך שום אי-מוסריות. מרן הרב קוק כותב, שהדורות הראשונים שאנו מעריצים, עסקו במלחמות. אברהם אבינו, יעקב אבינו, משה רבינו, יהושע בן-נון, דוד המלך, היו אנשי מלחמה. העיקר הוא ה"זיק הנשמתית". העיקר הוא מתוך מה אדם נלחם. האם הוא אדם אלים שיש לו חשק להילחם, או שזו מלחמת הגנה וקיום. כיון שכן, הם ידעו טוב מאד לבחור בטוב וסור מרע, ידעו טוב מאד גם בתוך המלחמה שלא להסתבך בענינים בלתי מוסריים (אורות, המלחמה, ב).

יג. רוח לחימה

ולכן התנ"ך כולו מטפח את רוח הלחימה. אם שוברים את רוח הלחימה, שוברים את הצבא. אמר נפוליאון שרוח לחימה איתנה שווה פי שלש מהעוצמה החומרית. גם בעיתות משבר, זהו המבחן העליון של המנהיגות המדינית הצבאית, אם היא מחזיקה מעמד, ומטפחת תודעה שמלחמת הקיום היא מוסרית. כמו שעשייה מעבר למידה אינה

מוסרית, כן עשייה פחות מן המידה אינה מוסרית. יש ביטוי בגמרא: "ובלכר שלא יקדים ושלא יאחר" (שבת כג ע"ב). אל תוסיף ואל תגרע, אלא עשה בדיוק מה שחייבים, ואז הינך מוסרי, ואפילו חסיד.

יד. חסידות במלחמה

"שירו לד' שיר חדש, תהילתו בקהל חסידים" (תהילים קמט), זהו שיר חדש ביחס לסוג חדש של חסידים. "רוממות אל בגרונם", הם לומדים תורה ומתפללים, "וחרב פיפיות בידם", אין הדבקות, האצילות והעדינות סותרים את השמוש בחרב. "לעשות נקמה בגויים תוכחות בלאומים, לאסור מלכיהם בזיקים ונכבדיהם בכבלי ברזל". כל זה מוסרי "לעשות בהם משפט כתוב". לא יותר ממה שכתוב ולא פחות ממה שכתוב. "הדר הוא לכל חסידיו". זאת החסידות האמיתית.

טו. החייל המוסרי

זה הכלל, ההבחנה העיקרית ביחס לטוהר הנשק היא האם יש ברירה או אין ברירה. אנו שונאים אלימות, היא אינה הטבע שלנו. אנו נסלדים ועושים. יש גויים העוסקים במלחמה מתוך הנאה. אנחנו עוסקים בה מתוך הכרח. הנוער הנאצי היה שר: "כשרם יהודי על סכיננו, טוב לנו". לנו לא טוב. משל ביחס לעכבר מצר בעלת הבית והחתול. הצד השווה שבהם שהם שונאים את העכבר והורגים אותו. אך בעלת הבית היתה מעדיפה שלא יהיו כלל עכברים, אך אם הם קיימים יש לחסלם. החתול נהנה להרוג עכברים, לידו, לולא היו עכברים, היה צריך להמציאם. קשה להגדיר באורח מדויק את המוסריות בעת מלחמה. אין טבלת מוסריות על פי קוטר הכדורים או תומרם. הכל תלוי בהקשר. להפגין ברלין היה מוסרי. אלא אפשר להגדיר מהו אדם מוסרי. החשוב לנו הוא שיהיו לנו חיילים מוסריים בעלי אישיות מוסרית, טבע מוסרי, האוהבים את הטוב והאוהבים בני אדם, בעלי תכונת נפש של מוסריות. והאדם המוסרי, בכל מצב ומצב מתנהג בצורה מוסרית. הדברים כל כך מורכבים שאי אפשר למסור טבלה מפורטת של כל המעשים הצבאיים המוסריים והבלתי מוסריים. אך האדם המוסרי, יתנהג באורח מוסרי בכל מצב. וכאשר ינהג ביד קשה, זה לא יהיה מתוך פורקן מאויים תוקפניים, אלא כמו ניתוח בגוף אדם אהוב. אין תענוג לרופא בכריתת אבר, או למוהל בכרית מילה. האב מצטער שהתינוק בוכה ויחד עם זה הוא שמח. כואב לו מבחינה רגשית, והוא שמח מבחינה שכלית, בידעו שעושה חובתו. כך מתנהג האדם המוסרי, הוא יודע שיחד עם אהבת

הבריות, הוא מקושר לארצו ולעמו, ומחוייב להגן ולשמור עליהם. זהו נסיון שאפשר לעמוד בו, בשני מימדיו גם יחד: לפעול בצורה צבאית יעילה, ולהשאר מוסרי ולא להתנכל סתם לאוייבים, לא על פי שכל ודעת. היסוד חייב להיות כללי: "בכל דרכיך דעהו, והוא יישר אורחותיך" (משלי ג). אם תלך ישר בדרך המלך הרחבה, גם תדע איך לנהוג בכל נתיב קטן ומתפתל. ככל שתלך בדרך הגדולה של מוסריות ונחישות גם יחד, תדע גם בכל שביל לפלס כיוון כדי לפגוע לא במוסר ולא בהגנה.

טז. כבוד האומה

שאלה: יש פוגעים בכבוד צה"ל והמדינה, והרגש מתקומם נגדם. האם אין אלו רגשות בריאים?

תשובה: אך לפעמים הם אינם בריאים. רגש אינו דבר שלילי. אך אי אפשר לסמוך עליו. כבודו של עם הוא לא לקבוע דרכו רק על פי רגש. אכן דוד אמר לגלית: "אתה חרפת מערכות ישראל!". מי שפוגע בכבוד המלך, המלך רשאי להוציאו להורג (רמב"ם הל' מלכים פרק ג ה"ח). עליו לשקול מה טובת המדינה. האם סליחה תבטא חוזה או חולשה.

כי־תצא למלחמה על־איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי־הי' אלוֹקֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְהָיָה כִּקְרַבְכֶם אֶל־הַמַּלְחָמָה וּנְגַשׁ הַכְּהֵן וְדַבֵּר אֶל־הָעָם. וְאָמַר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קִרְבִּים הַיּוֹם לַמַּלְחָמָה עַל־אֵיבֵיכֶם אֲלֵי־יָרֵךְ לִבְכֶם אֶל־תִּירָאוּ וְאֶל־תַּחֲפוּזוּ וְאֶל־תַּעֲרִצוּ מִפְּנֵיהֶם. כִּי ה' אֲלוֹקֵיכֶם הוֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהַלָּחֵם לָכֵן עִם־אֵיבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם. (דברים כ, א־ד)

כי תצא למלחמה על איבך ... כי ה' אלהים החולק עמכם.
הם באין בנצחוננו של בשר ודם ואתם באים בנצחוננו של מקום.
(משנה סוטה ח,א)